

Lyssna!

Om barns rätt att styra sin personliga assistans

ALLA andra får ju!

Fyra filmer om personlig assistans för barn och unga

Pedagogiskt material

Detta material är framtaget för att användas i utbildningssammanhang tillsammans med Lyssna!s utbildningsfilm *Alla andra får ju!* som består av fyra kortare filmsekvenser. Varje film belyser assistanssituationer som kan uppstå då den assistansberättigade är ett barn eller ungdom.

Materialet är framtaget med hjälp av Anneli Einarsson, som också stått för manusbearbetning och regi i samband med inspelningen av filmen. Anneli Einarsson är dramapedagog och lektor vid Malmö Högskolas lärarutbildning.

Copyright: Intressegruppen för Assistansberättigade (IfA)

I samarbete med Malmö Högskola.

Inledning

Barn och tonåringar som har personlig assistans kommer i framtiden bli vuxna med personlig assistans. Under uppväxten är det många andra i deras omgivning som ger dem stöd i arbetsledningen, i beslut rörande rekrytering, och hjälper dem att utforma assistansen så att den passar just dem. När de fyller 18 är det, åtminstone i teorin, meningen att de själva ska kunna genomföra allt detta. I praktiken är det dock alltför få unga vuxna med assistans som är redo att axla detta ansvar fullt ut, eftersom de under uppväxten fått för lite praktisk träning i att fatta självständiga beslut i frågor som rör assistansen.

För att kunna fatta självständiga beslut krävs det därför att barn och unga under hela sin uppväxt i ökande grad får stöd i att fatta informerade beslut rörande den egna assistansen. För att kunna fatta sådana beslut krävs dock att ungdomar ges möjlighet att reflektera över sin situation, över hur assistansen ska utformas, hur man vill att assistenterna ska/inte ska agera i olika situationer. Det är också viktigt att barn och ungdomar får en förståelse för vad assistansen är till för, och lär sig att använda assistansen så att den möjliggör ett liv som är som andra barns och tonåringars i samma ålder.

För att hjälpa barn och ungdomar att reflektera över sin assistans har IfA, genom projekt Lyssna!, tagit fram detta pedagogiska material, som tillsammans med fyra filmsekvenser kan ligga till grund för en så kallad lärande dialog. En lärande dialog är ett strukturerat samtal i en grupp, där en samtalsledare hjälper gruppen att vända och vrida på olika frågeställningar för att hitta öppningar som kan fungera. Samtalsledaren skapar ramar, fördelar ordet och leder samtalen, men behöver inte vara expert eller kunna komma med färdiga svar på alla frågor.

Lärande genom dialog har en lång tradition, ja, ända tillbaka till antiken. I dialogen är det inte bara en lärare som talar och håller monolog, utan deltagarna är aktiva och bidrar med sina åsikter, upplevelser och idéer. Eftersom de ungdomar som deltar i utbildningen framförallt ska reflektera över hur de själva vill ha det, passar en lärande dialog särskilt bra i detta sammanhang.

Lärande dialoger

I utbildningssammanhang kan man prata om ett professionellt samtal och det innebär att samtalet, eller dialogen, har ett syfte och ett mål. Syftet med detta material är, att det tillsammans med filmsekvenser, ska skapa förutsättningar för lärande dialoger kring olika typer av dilemman som kan uppstå för assistansberättigade barn och unga med personlig assistans. Målet är att deltagarna ska få möjlighet att bearbeta sina erfarenheter, diskutera frågeställningar, få ökad förståelse, handlingsberedskap och kunskap.

För att kunna genomföra ett professionellt samtal krävs förberedelse. Samtalsledaren bör tänka igenom vilka punkter som är viktiga att hinna med och göra en beräkning av hur lång tid de olika punkterna får ta. Det kan också vara bra, att för sig själv göra en prioritering av vilka punkter som är viktigast. Som ledare av samtalet bör man också ha en beredskap för att någon frågeställning kan väcka upp många reaktioner och det kan då vara viktigt att stanna upp och låta denna fråga ta mer tid än beräknat. En viktig uppgift är att hjälpa deltagarna att *beskriva* hur de ser på de olika samtalsämnena, snarare än att argumentera.

Ett beskrivande samtalsklimat innebär att deltagarna förhåller sig öppna till olika perspektiv och aspekter på det man pratar om. Syftet med detta är att undvika att samtalen kommer att handla om vad eller vem som har rätt och vem som har fel. Man bör undvika en strävan efter att nå en absolut sanning, då det kan leda till att en prestige-kamp uppstår i diskussionerna. Naturligtvis finns det också frågor som har ett tydligt svar. Det finns regler och lagstiftning som alla måste känna till. I de situationer bör samtalsledaren ha kunskap om vad som gäller och vid behov kunna informera deltagarna.

Det är också viktigt att som samtalsledare kunna lägga egna känslor och reaktioner åt sidan under samtalets gång. Samtalsledarens roll är alltså framförallt att lyssna och underlätta för deltagarna att skapa en meningsfull dialog. Ibland behöver man kanske ställa klargörande frågor, ibland behöver man kunna avrunda en diskussion för att kunna gå vidare till en annan frågeställning och ibland behöver man hjälpa gruppen på traven med att komma igång med att diskutera. Eftersom behov och funktionsnedsättning med största sannolikhet varierar hos de barn som deltagarna assisterar, så är det en god idé att belysa dilemmat utifrån olika perspektiv.

Om det är svårt att få igång diskussionen kring en frågeställning kan det bero på att deltagarna känner sig osäkra av olika skäl. Ett sätt för samtalsledaren att hantera en sådan situation, som ofta fungerar bra, är att diskutera frågan/frågorna i "bikupor". Be deltagarna att sätta sig i smågrupper eller vända sig mot varandra, i grupper om cirka tre och tre, och prata om frågeställningen. Det blir då lättare för deltagarna att säga vad de tycker utan att behöva säga det inför hela gruppen. Be sedan varje grupp att ge exempel på något av det de pratade om. Varje grupp kan då välja vad de vill lyfta fram i helgrupp och därefter brukar diskussionen komma igång.

Det kan uppstå en situation där någon säger något som uppfattas som kontroversiellt eller till och med provocerande. Det är då viktigt att samtalsledaren inte blir orolig av detta och känner ett ansvar att "släta över". Var och en har ett ansvar för det man själv säger. Samtalsledarens uppgift kan istället vara att fånga upp det som sägs på ett bra sätt, så att en polarisering i samtalet inte uppstår. Det kan exempelvis innebära att man ber den som uttalat sig att "förklara lite mer hur du tänker". Detta innebär att samtalsledaren 1) återlämnar ansvaret till personen som uttalat sig provocerande 2) att man visar att det inte är "farligt" att ha en avvikande åsikt, utan att man tvärtom vill att personen ska berätta mer så det kan leda till ökad förståelse 3) att visa att det kan vara stimulerande och lärorikt med olika åsikter.

Det kan också uppstå andra typer av "störningar" i kommunikationen. Vissa personer kanske ger uttryck för fördomar eller generaliseringar eller diskussionen kommer på sidospår, som inte är relevanta för gruppen att diskutera. Samtalsledarens uppgift är då att hjälpa deltagarna att klargöra och förtydliga. Att i dessa fall efterfråga *jag-budskap* för att undvika att andra deltagare intar försvarsposition. "Jag-budskap" utgår alltid från personen själv och dennes känsla. Vad han eller hon har observerat, reagerat på och känner. Det är ett budskap skapat utifrån personens känsloläge. Det beskriver vad som hänt, hur han eller hon då kände och vad det kan komma att få för framtida konsekvenser.

Värderingsövningar

Värderingsövningar kommer ursprungligen från USA och går där under begreppet *Values clarification* och en svensk översättning har blivit aktiva värderingar. Syftet med de övningar som man gör inom denna metod är att bli medveten om sina egna och andras attityder, intressen, värderingar och mål. Övningarna syftar till att sätta igång en process som kan bidra till ökad förståelse och kunskap och även till att människor i högre grad börjar handla efter sina värderingar.

Enligt John M Steinberg (1994) är en aktiv värdering

- ett medvetet val med hänsyn tagen till olika alternativ och konsekvenser,
- ett val vi är nöjda med och stolta över,
- ett val vi handlar efter och ofta upprepar.

Det finns olika typer av värderingsövningar som fokuserar på olika saker men alla har det gemensamt att de aktiverar deltagarna och skapar möjlighet för dem att ta ställning till och aktivt uttrycka sina ställningstaganden kring olika frågor och teman. Här är det återigen viktigt att betona att övningarna inte syftar till att komma fram till "det rätta svaret" utan att samtala kring och utforska olika aspekter kring en fråga eller ett tema. Samtalsledaren deltar inte själv i övningarna och talar inte om sin egen syn på frågorna som bearbetas, utan ansvarar för att skapa ramar för deltagarna att mötas i en dialog.

Värderingsövningar vill uppmuntra deltagare att tänka igenom och ta ställning i olika frågor. Det innebär dock inte att man måste stå fast vid sitt ställningstagande, utan tvärtom är det fullt möjligt att ändra sin åsikt när man exempelvis hör någon annan deltagares sätt att resonera. Det bör också ges möjlighet att "passa" om man av någon anledning inte tycker sig kunna ta ställning i någon fråga just vid detta tillfälle. Vidare bör det också finnas utrymme för deltagarna att kommentera sina ställningstaganden.

Listningsövning

Denna övning går till så att deltagarna, en och en först skriver en egen lista utifrån en frågeställning. Frågan kan exempelvis lyda: Vilken kompetens är viktigast för någon som ska arbeta som personlig assistent för dig? Deltagarna får sen skriva ner punkter. Antalet punkter beror på hur lång tid man vill ägna åt denna övning och hur många deltagare det är i gruppen. Därefter bildas mindre grupper om fyra tills sju personer som börjar med att läsa upp sina punktlister för varandra.

I de mindre grupperna diskuterar man sig fram till en lista med fem punkter, vilket innebär att deltagarna behöver bearbeta frågeställningen och kanske argumentera för sina punkter. Därefter ska punkterna också rangordnas, så att den allra viktigaste punkten står först. Syftet med övningen är att

bearbeta frågeställningen på olika nivåer och att genom diskussionerna klargöra vilka olika aspekter det finns vad gäller frågan. Sist redovisar varje grupp sin lista för hela gruppen, sammanfattar och reflekterar kring vad som är gemensamt och vad som skiljer i de olika listorna.

Ytterligare exempel på frågor:

Vad tycker jag är svårast med att arbetsleda mina assistenter?

Heta stolen

En typ av värderingsövning kallas för *Heta stolen*. Övningen innebär att ett antal påståenden läses upp och att deltagarna får ta ställning till påståendena genom att exempelvis resa sig eller sitta kvar, sträcka upp en hand eller hålla upp olikfärgade papper. Påståendena kan vara mer allmänna och användas som en uppvärmningsövning, eller så kan de vara mycket tillspetsade och syfta till att utmana deltagarna och komma till kärnan i svåra frågeställningar.

Om gruppen inte är för stor och lokalen medger, är det en fördel om man kan sitta i en ring så att deltagarna ser och hör varandra tydligt. Det ökar också möjligheten för dialog när deltagarna sitter mitt emot varandra. Tanken är att deltagarna ska ta ställning till olika påståenden och i fysisk handling visa detta genom att förslagsvis resa sig. Övningen aktiverar deltagarna och uppmuntrar alla att vara delaktiga på ett tydligare sätt än vid en vanlig diskussion.

4-hörnsövning

Vid en 4-hörnsövning utgår man från en fråga som samtalsledaren ställer. Därefter läses tre olika svarsalternativ upp. Varje alternativ representeras av ett ”horn” i rummet. Det finns också ett fjärde *öppet horn*, där deltagaren kan välja att ställa sig om de själva har formulerat ytterligare ett alternativ som inte finns med i de tre första. Då samtalsledaren har läst upp frågan och svarsalternativen, går alltså deltagarna och ställer sig i de olika hörnen beroende på vilket svarsalternativ de väljer. Därefter får deltagarna möjlighet att kommentera sina val, vilket kan leda till en allmän diskussion kring frågeställningen.

Frågan och svarsalternativen bör vara formulerade så att det är svårt att ta ställning och att samtliga svarsalternativ är realistiska. Detta ger bäst förutsättningar för att deltagarna blir engagerade och för att det ska bli ett meningsfullt utbyte av olika perspektiv och synsätt.

1. Din assistent berättar helt apropå att hennes granne hade fest och hon har inte kunnat sova i natt?
Hur reagerar du?

- a) Låter kommentaren rinna av mig och låter det inte påverka mig.
- b) Anpassar mig, trots att jag egentligen inte vill det, och försöker att inte ställa så höga krav eftersom assistenten säkert är trött.
- c) Pratar med assistenten och säger att jag förstår att hon är trött, men att jag har mycket att göra idag så att hon får försöka hänga med trots att hon är trött.
- d) Öppet hörn

Följdfrågor:

1. Ska en assistent berätta för dig om hon är trött eller ledsen?
2. Hur tror du att det kan påverka dig om hon berättar?

2. Vilken relation vill du ha till din assistent?

- a. Jag vill att min assistent ska vara ung så att vi kan ha kul ihop. Det är viktigt att vi har samma intressen och kan hitta på saker tillsammans.
- b. Jag vill att min assistent ska vara lite äldre. Det är en trygghet för mig eftersom jag tycker det är skönt att ha någon som hjälper mig att ta ansvar och hålla koll på saker.
- c. Jag vet inte så mycket om min assistent, hon fungerar mest som mina armar och ben.
- d. Öppet hörn

3. Om en familjemedlem arbetar som personlig assistent åt dig, hur vill du att de ska bete sig då?

- a. De ska vara precis som när mina andra assistenter arbetar.
- b. Att de ska bete sig som de brukar med mig: mamma ska alltid vara mamma och pappa alltid vara pappa.
- c. Om vi är hemma så vill jag att de ska vara som mamma och pappa, och om vi är någon annanstans så vill jag att de beter sig mer som assistenter.
- d. Öppet hörn

Följdfråga:

1. Vad kan vara bra med att ha familjemedlemmar som assistenter
2. Kan det finnas problem med att ha familjemedlemmar som assistenter?
3. Hur ska man göra om man tycker att det är jobbigt? (ta upp det men arbetsledaren, med föräldern)
4. Du har en assistent som du tycker mycket om men som ofta kommer lite för sent på morgonen, eftersom bussen han/hon åker ofta är försenad. Det skapar en stressig situation när du ska iväg till skolan på morgonen. Vad gör du då?
 - a. Mina föräldrar är ändå där och kan hjälpa mig istället, så det gör inget.

- b. Det är ok att komma försent någon gång, men inte när det blir en vana. Om det skulle hända ofta skulle jag mamma till.
- c. Jag skulle bli ledsen och stressad, men inte säga något för jag vill inte bli av med en assistent som jag tycker om.
- d. Öppet hörn

Följdfrågor:

1. Tror du att assistenten skulle sluta bara för att du säger till?
2. Är det rätt att dina föräldrar ska behöva assistera dig när assistenten egentligen skulle vara där?
3. Är det mamma som ska säga till, eller är det du? Det beror på vem som är arbetsledare.
4. Vet du att assistansen ska tillgodose dina behov?

5. Du har en assistent som du har haft sedan du var liten, och som fungerar väldigt bra med resten av din familj. Nu när du blivit tonåring skulle du hellre velat ha en yngre assistent som är närmare dig själv i ålder, speciellt när du är med dina kompisar.

- a. Jag säger ingenting, eftersom mamma och pappa skulle bli ledsna, och det är viktigt att inte göra assistenten ledsen.
- b. Jag säger till att jag vill byta assistent, eftersom det är viktigt att jag har en assistent som passar mig.
- c. Jag ser till att schemat blir omlagt så att jag har en yngre assistent när jag är med mina kompisar, men behåller den andra assistenten vid andra tillfällen, eftersom mamma och pappa tycker så mycket om henne.
- d. Öppet hörn

4. Du har fått en ny assistent som är tjugo år, rolig och pratsam. När du umgås med dina kompisar så brukar kompisarna vara nyfikna på assistenten och vilja prata mycket med henne. Hon har blivit som en del i kompisgänget.

- a. Det känns helt ok, assistenten är min kompis och jag har inga problem med att själv ta plats i gruppen.
- b. Jag blir ledsen. Det känns jobbigt att kompisarna är så intresserade av assistenten, det känns som att de inte bryr sig så mycket om mig längre.
- c. Assistenten är där för att hjälpa mig och inget annat, så jag tycker det är viktigt att hon håller sig i bakgrunden när jag är med mina kompisar.
- d. Öppet hörn

Följdfrågor:

1. För dem som står i b och c, som tycker att situationen är jobbig: Hur löser man situationen?
2. Vad skulle du göra för att förhindra att liknande situationer uppstår.
3. Vad är arbetsledarens ansvar i situationen?
4. Vad tror du behövs för att assistenten ska förstå sin roll i situationerna? (Arbetsledarens tydlighet och assistansanvändarens tydlighet)

Att använda film som utgångspunkt för samtal

Filmerna som framställts om personlig assistans för barn och unga är tänkta att vara ett redskap för att skapa samtal och diskussioner. Filmerna gör inte anspråk på att visa en "sanning". Istället är det ett försök att gestalta problematiska situationer och dilemman, som kan uppstå för de assistansberättigade barnen, deras familjer och personliga assistenter.

Filmsekvenser ger en direktupplevelse och förmedlar människors känslor kring en situation som exempelvis en text inte kan göra på samma sätt. Åskådarna dras in i händelsen och det skapas omedelbart reaktioner kring det man har sett. Ett bra sätt att påbörja bearbetningen av en filmsekvens är att först be deltagarna att försöka *beskriva* vad de har sett på ett så *objektivt* sätt som möjligt. Syftet med detta är att skapa en gemensam plattform, där man stämmer av om åskådarna har uppfattat samma saker i filmen eller om vissa delar kan ha förbigåtts. Att träna sig på att objektivt kunna beskriva vad man har sett och hört innebär också en faktisk träning i observation, vilket är en viktig egenskap för den som ska kunna arbetsleda sina assistenter.

Efter den objektiva fasen går man över till den *tolkande* fasen. Detta innebär att varje åskådare är fri att beskriva hur denne själv har uppfattat situationen och hur budskapet i filmen har uppfattats. När man förstår att andra människor kan tolka situationen annorlunda skapas en medvetenhet om de egna subjektiva bedömningar man ständigt gör.

Denna metod, som kallas reception, leder till ökad förståelse för hur mycket vi hela tiden tolkar i vårt samspel med andra människor. Reception utvecklar vår förmåga till kritiskt tänkande och analys. Vi blir mer medvetna om vårt eget subjektiva sätt att uppfatta det som sker omkring oss.

Heta stolen påståenden till filmsekvenser

Film 1: Kalle vill själv bestämma angående mössa, samt vill åka hem till en kompis efter skolan.

- Den personliga assistentens beteende bidrar till att Kalle känner sig utfryst av klasskamraterna.
- Den personliga assistenten bör göra som Kalle vill och låta honom slippa mössan.
- Mamman sätter sina egna behov före Kalles.
- Mamman anstränger sig inte för att lösa situationen.
- Alla barn måste anpassa sig efter sin familjesituation – även Kalle.
- Mamman hade lyssnat mer på Kalle om han inte hade varit assistansanvändare.

Att diskutera:

- Känner du igen dig i situationen?
- Vad innebär det för Kalle att hans mamma arbetar som personlig assistent, samtidigt som hon också måste ta hand om övriga familjens behov?
- Hur skulle den här situationen se ut om Kalle inte varit assistansanvändare?

Film 2: Kalle vill ha O'boy och spela dataspel när han kommer hem från skolan.

- Den personliga assistenten borde se till att systemen också följer föräldrarnas regler.
- Den personliga assistenten gör rätt som försöker upprätthålla föräldrarnas regler.
- Kalle känner sig maktlös på grund av assistentens agerande.
- Den personliga assistenten bör inte ta notis om föräldrarnas regler utan göra som Kalle vill.
- Den personliga assistenten bör samtala med båda barnen om reglerna men sen göra som Kalle vill.

Att diskutera:

- Känner du igen dig i situationen?
- Hur skulle den här situationen se ut om Kalle inte varit assistansanvändare?
- Vad innebär det för Kalle att hans personliga assistent inte följer Kalles önskemål?

Film 3, del 1: Anställningsintervju hos Sara.

- Sara behöver hjälp av föräldrarna att förstå vem som passar bäst som assistent.
- Det är föräldrarna som ska fatta beslutet om vem de ska anställa som personlig assistent.
- Det är viktigare att Sara tycker om den personliga assistenten än att hon eller han är professionell.
- Föräldrarna borde ha anställt Tanja eftersom Sara tyckte bättre om henne.
- Det är bara om den assistentberättigade har fyllt arton år som hon själv ska bestämma vem som anställs som assistent.
- Föräldrarna borde ge Tanja en chans att visa om hon gör ett bra jobb.

Att diskutera:

- Vad innebär det för Sara att föräldrarna väljer att inte anställa den personliga assistent som hon tycker bäst om?

Film 3, del 2: Sara vill färga håret svart.

- Sara och hennes mamma har en vanlig tonårs-förälders-konflikt.
- Mamman gör fel när hon säger att Saras hår kommer att bli förstört.
- Saras personliga assistent borde ha pratat med mamman innan hon färgade Saras hår.
- Saras mamma använder fel språkbruk när hon säger att det är *assistenten* som färgar håret.
- Om Sara inte varit assistansanvändare hade inte mamman nekat Sara att få färga håret.
- Mamman gör fel som kritiserar assistenten.
- Assistenten gör rätt som går in och tar konflikten med mamman.

Att diskutera:

- Hur skulle den här situationen se ut om Sara inte varit assistansanvändare?
- Vad innebär det för Sara att mamma och hennes personliga assistent har en konflikt kring något hon har tagit initiativ till?

Film 5: Maria går på fest.

- Det är bra att föräldrarna pratar med Marias assistent om hur det går för Maria i skolan.
- Marias personliga assistent får fel signaler när föräldrarna pratar om Marias situation med henne.
- Den personliga assistenten gör fel som assisterar Maria när hon köper öl och cigaretter.
- Föräldrarna överreagerar på att Maria har rökt och druckit öl.
- Det är viktigt för Marias utveckling att hon får möjlighet att "tjuvröka" och dricka öl.
- Marias personliga assistent gör fel som tar på sig skulden för att de kommer för sent hem.
- Föräldrarna gör rätt som inte lägger skulden på assistenten för att Maria rökt och druckit öl.

Att diskutera:

- Vad kan det innebära för Marias personliga utveckling, vuxenblivandet och det egna ansvarstagandet om hon inte får möjlighet att bryta mot föräldrarnas och samhällets regler, på samma sätt som andra tonåringar?
- Hur skulle denna situation sett ut om Maria inte skulle varit assistansanvändare?
- Vad innebär det för Maria att kompisen Anna kramar Marias personliga assistent?
- Hur bör den personliga assistenten förhålla sig till Marias kompisar?

